

Kemény Gábor

A Magyar Televízió hírműsorainak nyelvi, stilisztikai sajátosságai

I. Két felkérés, két látlelet a televíziós hírműsorokról

1991 kora tavaszán a Magyar Televízió (akkor még működő) Nyelvi Bizottsága azzal bízott meg, hogy készítsek jellemzést és értékelést A Hét és a hozzá kapcsolódó tévéhíradó nyelvhasználatáról. A 14 gépelt oldalnyi elemzésből és 12 oldalnyi adattárból álló tanulmány a március 31-e és április 28-a közötti öt adás anyagát dolgozta fel. A szakvéleményt a bizottság megvitatta, de publikálására sem akkor, sem azóta nem került sor.

2003 októberében az Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció Tanszéke egynapos konferenciát rendezett Sajtónyelv – médianyelv címmel, s ezen előadást tartottam a fenti témáról. Az erre a célra újonnan gyűjtött példákon kívül felhasználtam a korábbi vizsgálat néhány adatát és megállapítását is, arra azonban nem vállalkozhattam, hogy párhuzamot vonjak a közszolgálati televízió hírműsorainak jelenlegi és tizenkét évvel ezelőtti nyelvi állapota között (ehhez sokkal kiterjedtebb adatgyűjtésre és ezeknek az adatoknak a statisztikai feldolgozására lett volna szükség).²⁵

Az alábbi szöveg a régebbi elemzés eredményeiből csak annyit tartalmaz, amennyit ma is aktuálisnak tartok, kiegészítve ezt az újabb gyűjtésből (az MTV 2003. október 8-i, 9-i, 13-i és 14-i esti híradójának anyagából) merített adatokkal és megfigyelésekkel. Ez az oka annak, hogy tanulmányomban felváltva fordulnak elő 1991-ből és 2003-ból való idézetek, műsorrészletek. Ha ezeknek alapján az olvasó mégis következtetéseket vonna le a műsor(típus) nyelvének változásáról, illetve változatlanságáról, az nem volna idegen a szerző szándékától.

²⁵ A sajtónyelv (s ezen belül a televízióbeli nyelvhasználat) sajátosságairól vö.: Grétsy László (szerk.): Nyelvészet és tömegkommunikáció. I–II. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 1985; Balázs Géza: Médianorma. A nyilvános megszólalás esztétikája. Magyar Rádió Rt., Bp. 2000; Bencédy József: Sajtónyelv. Sajtóház Kiadó, Bp. é. n. [2000].

A nyelvi adatokat és azok vázlatos értékelését négy részre osztva mutatom be:

- szóhasználat (új szavak, divatszavak, idegen szavak, magyarítás);
- nyelvi képek (köznyelvi képek, közhelyek, képzavarok, megújítás);
- a riporterek beszéde (nyelvi illetan – riporteri illetan);
- a riportalanyok beszéde (finomkodás, stiláris fellazulás, eldurvulás).

A rendelkezésemre álló terjedelem korlátozottsága és egyéb okok miatt nem lesz tehát szó a mondat- és szövegfonetikai jelenségekről, a műsorfeliratok (inzertek) helyesírásáról, továbbá a klasszikus nyelvhelyességi kérdésekről (kivéve az idegen szavak használatát). Ez azonban természetesen korántsem jelenti azt, hogy ezen a téren már nincs semmi tennivaló a Magyar Televízió háza táján.

II. Szóhasználat

A vizsgálat kezdetén azt reméltem, hogy a felmérés „melléktermékeként” a hírműsorok aktuális riportjaiból rengeteg vadonatúj szót, kifejezést fogok tudni összegyűjteni. Ebben a várakozásomban, sajnos, csalatkoznom kellett, mert a riporterek, sőt a nyilatkozók is olyan választékos (olykor azonban: lapos) köznyelviséggel fejezték ki magukat, hogy az élőnyelv új keletű szavai kívülrekedtek mondataikon. Így csupán a *valutapörgetés* összetétellel (jelentése feltehetőleg: ’idegen valuta többszöri illegális átváltása’) gazdagodott a gyűjteményem. Ezenkívül a törökbálinti „zendülés” kapcsán hallhattam néhány olyan katonai zsargonszót, amelyek az én – nem katonaviselt – fülemben újként csengtek: „Az újonc hol *porosfülű* volt, hol meg *kopasz*, de mindenkor a személyiség összezúzása volt a cél”; „Lejött hozzánk az *üti* [= ügyelethes *tiszt*]”; „A parancsnok felhívott minket az *üti* elé”; „Jöttek este a *váposok* értünk, és behoztak ide a Fő utcába”. A riporter nem mindegyik zsargonszónak az értelmét magyarázta meg; pl. a *váposok* (*VÁP-osok*?) mozaiksónak a jelentése végig tisztázatlan maradt.

Az öt megnézett és feldolgozott adás műsorvezetői összekötő szövegeiben és riporteri kérdéseiben természetesen felbukkantak a beszélt nyelv és a sajtónyelv divatszavai, bár jóval ritkábban, mint amitől tartani lehetett: „A rövidebb hét is ugyanazt a szorongást hozta, amivel mostanában *együttélni* kényszerülünk”; „Mégis, mennyi gyereket tudna *fogadni* egy ilyen kórház?”; „szó lesz az önkormányzatokról, amelyek, úgy tűnik, nem tudják nagyon *kezelni* ezeket a KGST-piacokat” (a mai olvasó számára, persze, már a *KGST-piac* [= szabadtéri zsibpiac] kifejezés is korjelző elem; helyét az utóbbi időben a *kinai piac* foglalta el). „Csak *kezelni* lehet ezt a problémát” – mondta erről egy önkormányzati tisztviselő (azaz kezelni lehet ugyan, megoldani azonban nem!).

A divatszók egy része nem csupán divatos, hanem egyszersmind helytelen is. E szavaknak – pl. *eredményez* (negatív értelemben), *felvállal*, *múlik valamin*, *úgymond*, *vezetés* ’vezetőség, vezetők’ – bőséges nyelvművelő irodalmuk van²⁶, ezért itt nem is foglalkozom velük. Újabb keletű szóhasználati hiba viszont a *törvénykezés* ’bíráskodás, ítélkezés’ főnévnek ’törvényhozás, törvényalkotás’ jelentésben való politikai nyelvi és sajtóbeli alkalmazása: „a *törvénykezés* üteme nehézkesnek bizonyult”; „A Szabad Demokraták Szövetségének ez a kezdeményezése voltaképpen megállította a *törvénykezést*”; „Kissé meghökkentünk attól, hogy az SZDSZ megállította a parlamenti *törvénykezési* folyamatokat”. A szó ebben az értelmében sűrűn ismétlődik a parlamenti tudósításokban (és másutt is), úgyhogy idővel ezt az új jelentését is számon kell tartani (bár a Magyar értelmező kéziszótárnak 2003-ban megjelent átdolgozott kiadása egyelőre „helytelen használat”-ként marasztalja el²⁷).

Tipikus jelenség az élőnyelvben az igekötő elhagyása. Főként a sietségnek tudható be, de más okai is lehetnek. Erről az elég széles körű tendenciáról évekkel ezelőtt egy hosszú tanulmányt publikáltam²⁸, de azóta is sok példát látok, ill. hallok rá. A televíziós hírműsorokban elhangzott igekötő-elmaradások a védhetőbbek közül valók: „A fegyelem és az önérzet konfliktusát nem könnyű *egyeztetni*” [= összeegyeztetni, még pontosabban: áthidalni]; „Rendkívüli állapotot *hirdetett* [ki] az olasz kormány”; „az illetékesek erőteljesen cáfolják azt a feltételezést, hogy J. G. *váltaná* őt [fel] állomáshelyén.”

Szótévesztés alig fordult elő, s ez igen örvendetes. Inkább pongyolaságnak (pongyola szóhasználatnak) kell minősítenünk a *mennyi* kérdőszónak megszámlálható személyekre való alkalmazását: „*Mennyi* [= hány] gyermeket tudna fogadni egy ilyen kórház?” A *bocsát* – *bocsájt* alakpár tagjai közül terjedőben van a *j* hanggal bővült változat, s ez az élőbeszédben nem is kifogásolható, még a nyilvános beszédben sem: „Egymást érték a tömeges *elbocsájtások*.” Az már inkább bántja nyelvérzékemet, ha a vállalkozói számlán ilyen rovatot kell kitöltenem: „a *számlakibocsájtó* adatai”.

Itt kell sorra kerítenünk az oda nem illő szóhasználat, a stílustalanság eseteit is: „Göncz Árpád találkozott az indiai kulturális és közélet jeles *figu-*

²⁶ Vö. Grétsy László – Kemény Gábor (szerk.): Nyelvművelő kéziszótár. Auktor Könyvkiadó, Bp. 1996. 151, 184, 395, 598–599, 621; Kemény Gábor – Szántó Jenő (szerk.): Mondd és írd! Válogatott nyelvművelő cikkek. Második, bővített kiadás. Auktor Könyvkiadó, Bp. 2002. 116–119, 141–142.

²⁷ Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás. Főszerk. Pusztai Ferenc. Akadémiai Kiadó, Bp. 2003. 1367.

²⁸ Kemény Gábor: Igekötő-elhagyási tendencia: normasértés vagy normatágítás? In: Kemény Gábor (szerk.): Normatudat – nyelvi norma. (Linguistica, Series A, Studia et dissertationes, 8.) MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp. 1992. 205–227.

ráival” [= alakjaival, szereplőivel, képviselőivel]. Ebben a másik műsorvezetői fejtegetésben viszont nem számít stílusalannak a *figurák* említése, mert a belgrádi tüntetők talán valóban csak figurák (sakk- vagy bábfigurák) voltak az őket mozgató politikai erők kezében: „A tüntetők, a »vízagyúforradalom« névtelen *figurái* kijelentették, ...” Hogy mit jelentettek ki, az ma már érdektelen, de a pejoratív melléközöngé ettől függetlenül is nyilvánvaló.

Idegen szóból nagyjából ugyanannyi volt a hírműsorokban, mint más tévéadásokban (de inkább kevesebb, mint több). A régebbi példák közül kiemelkedik divatszerű gyakoriságával az *akkreditív* főnév. A nyilatkozó szakértők aggálytalanul ismételték, az emberek nagy része pedig feltehetőleg nem értette (de annyi mást sem ért!). Az egyik riporter dicséretet érdemel, mert egy ízben megpróbálta tájékoztatni nézőit az idegen szakszó jelentéséről, még hozzá anélkül, hogy riportalányát megakasztotta volna: „Az *akkreditív*, a *hitelkonstrukció* nem fog megnyílni.” Az Idegen szavak és kifejezések szótára így határozza meg az *akkreditív* főnév értelmét: „pénzhitel/áruhitel felvételére jogosító, bankhoz/vállalathoz intézett írásbeli okmány, bankközi hitellel; meghitelező levél”²⁹. Pontos és rövid magyar megfelelője nem lévén, túrnünk kell az idegen szót, de első kimondása után illetet volna megmagyarázni, mit is jelent valójában.

Egy másik interjúban ugyanez a riporter rá is kérdezett a nyilatkozó politikus egyik homályos értelmű idegen szavára: „Ebben a politikai szituációban már *pragmatikus* szempontok is szerepet kell, hogy játsszanak.” A riportalányból ily módon előcsalogatott magyar jelző, az *ellátási* azután világossá tette, mit kell értenünk a *pragmatikus* szempontokon. Amikor viszont ugyanebben a riportban a *pozitív diszkrimináció* került szóba, a riporter már se kiegészítéssel, se rákérdéssel nem sietett a fogalmat esetleg nem ismerő nézők segítségére.

Az újabb gyűjtésben is találhatunk jó példákat az idegen szónak a magyar megfelelővel való együttes említésére és ezáltal való diszkrét megmagyarázására. Ez persze redundancia, de szükséges redundancia, mert elvileg egyetlen nézőt sem lenne szabad kirekeszteni az információ befogadásának lehetőségéből. Figyelemre méltó, hogy ezek a példák nem az interjúkészítőtől vagy a műsorvezetőtől, hanem magától a nyilatkozótól valók: „a multinacionális cégek igényelnek bizonyos végzettségeket, erre a hallgatók magukat gyorsan át tudják képezni, tehát *konvertibilis*, *átváltható* a diploma”; „... és ezáltal *átláthatóságuk*, a felhasználhatóság, a *transzparencia* is javuljon” (igaz, hogy az utóbbi idézetben az idegen szó „értelmezi” a magyart!).

Némelyik idegen szó a közéleti nyelvhasználatban, ill. az azt tükröző sajtónyelvben kezd elkülönülni a neki korábban teljességgel megfelelő ma-

²⁹ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai K., Bp. 2002. 16.

gyar szótól. Egyelőre talán csak hangulati, stílusbeli ez a köztük levő különbség, de idővel jelentéskülönbséggé erősödhet. Ilyen van kialakulóban a *tüntetés* és a *demonstráció* között. Mind a Bakos-szótár, mind az új ÉKsz. a *tüntetés* szót adja meg a *demonstráció* magyar megfelelőjeként³⁰, de a médiából az idegen szó szinte teljesen kiszorította a magyart: „[Az ózdi kohászok] február 26-án városi *demonstrációt* tartottak”; „Azt is sérelmezték a munkásgyűlésen, hogy eddig az elmúlt nyolc hónapban egyetlenegy *demonstrációjukon* sem vett részt első számú vezető”; „Az orvosok *demonstrációja* nem marad el holnap”; *Orvosdemonstráció* (cím a tévéhíradóban). Ennek háttérében talán az húzódik meg, hogy míg a *tüntetés* politikai, (munkás)mozgalmi, sőt forradalmi képzeteket kelt, addig a *demonstráció* a megmozdulásnak inkább érdekképviseleti, érdekvédő, gazdasági jellegét domborítja ki.

A 2003 őszén gyűjtött újabb idegen szavak (divatszavak) nagy része összetett szó: *gazdaregisztráció* 'földek, állatállomány felmérése; a gazdálkodók nyilvántartásba vétele'; *etnobiznisz* 'az a jelenség, hogy valaki megélhetési okokból egy olyan nemzetiségi csoport, nemzeti kisebbség képviselőjeként lép fel, amelyhez valójában nem is tartozik'; *krízisautó* 'bajba jutott emberek, különösen hajléktalanok sürgősségi ellátását végző (mentő)autó'; *krízisellátás* 'ilyen emberek egészségügyi ellátása'; stb. Az összetételek után megadott értelmezések hosszadalmassága jól mutatja, milyen nélkülözhetetlenek a médianyelv számára ezek az összetételek. Nem meglepő tehát, hogy az Édes Anyanyelvünk folyóirat Címszavak az új értelmező szótárhoz, majd Új szavak, kifejezések című, e sorok írásakor 28. folytatásánál tartó rovatának anyagát nagyjából összetételek teszik ki.³¹

Egy korszak ízlését, gondolkodásmódját, szellemi és anyagi törekvéseit mindig kitűnően jellemzik az épp akkor divatozó szavak.³² Jegyezzük hát fel, hogy 2003. október 14-én az MTV híradójában pár perc leforgása alatt a következő idegen elő- vagy utótagú összetett szavak hangzottak el: *Gazdaregisztráció* (cím, l. fentebb is); *ökoélelmiszer*, *ökogazdaság*, *ökogazdálkodás*, *ökogazdálkodó*; *biobor*, *biogazdaság*, *bioélelmiszer*, *bioszendvics*, *biokecskesajt*, *biotermék*. Igaz, hogy ezután arról is értesülnünk kellett, hogy „változik a *kábítószerparadigma*”. Hogy ennek mi az értelme, az számomra nem derült ki a műsorból, ennél fogva nem is vállalkozhatom a kifejtésére.

³⁰ Bakos i. m. 130; ÉKsz.² 214.

³¹ B[alázs] G[éza]: Címszavak az új értelmező szótárhoz. Édes Anyanyelvünk 1998/4–2000/5.; Új szavak, kifejezések. Uo. 2001/1–.

³² Vö.: Kiss Gábor – Pusztai Ferenc: Új szavak, új jelentések 1997-ből. Tinta Könyvkiadó, Bp. 1999; Minya Károly: Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XVI.) Tinta Könyvkiadó, Bp. 2003.

III. Nyelvi képek

A nyelvi képekkel még a szépirodalomban is csínján kell bánni, hogy hatásuk maradéktalanul érvényesüljön. Hát még a sajtóban, s mindenekelőtt a televízióban! Nem bíráltnak, hanem dicséretnek szánom tehát azt a megállapítást, hogy a televíziós hírekben, kommentárokbán, műsorvezetői összekötő szövegekben aránylag kevés a szókép, a hasonlat. Egy-egy tárgyiasító metafora azonban olykor jól szolgálja a közlés eredményességét azzal, hogy megkönnyíti az elhangzottak befogadását. Pl. a műsorvezető ezzel zárja bevezető szavait: „Nagyjából ilyen gondolatok körül *forgolódunk* a mai Hétben.” A tudati folyamatokat konkretizáló *forgolódik* metafora ugyanabban a képzetkörben mozog, mint a *körül-* vagy *körbejár valamit*, de legalább nem közhely (s nem is vált azzá).

A hírműsorok nyelvi képeinek nagy többsége nem eredeti alkotás, hanem köznyelvi kép, ill. közhely: „Az eddigi *pengeváltások*, vagyis viták személyi kérdések körül zajlottak”; „akkor már teljesen vége ezeknek a [...] *lórúgás-szerű* áremeléseknek?”; „ez a gond [ti. a szegénység] *időzített bombaként fog ketyegni* az új társadalmi rendszerek alatt”; „az állam képviselőjében Cs. úr, *mint Isten ostora*, odacsapott”.

Ez az enyhe közhelyszerűség nem olyan nagy baj, mint amilyennek látszik, mert ebben a műfajban nem az a lényeg, hogy a soha-nem-volt kép ott szülessen meg a szemünk láttára vér és könnyek között, hanem hogy a már meglevőt, a készen kapottat ügyesen és stílusosan használják fel. E tekintetben nem lehet semmi érdemleges kifogásunk az MTV hírműsorainak nyelvi képeivel szemben. Sőt némelyikük még tetszett is, mint ezek a konkrétat elvonttal összekapcsoló, a konkrét és az átvitt értelmű elemek közötti szemantikai síkváltáson alapuló metaforák: „Vajha minden hetünk ilyen nyugodt lenne. Viaskodásoktól, torzsalkodásoktól, *puskával és szavakkal való öldökléstől* mentes”; „Szeretném remélni, hogy ez a példa nélküli diplomáciai belháború hosszú évtizedekre *unikum* marad.” Az utóbbi, szójátékszerű kép legalább egy kis derűt csempész az ilyen műsoroknak egyébként sokszor túl komoly hangnemébe: az említett „diplomáciai belháború” ugyanis a Zwack Unicumot gyártó cég tulajdonosának washingtoni nagyköveti állása körül robbant ki.

Olykor több képelemből álló, allegorikus jellegű képegyüttesek, valóságos komplex képek is színezik a stílust, főként a műsorvezetők vezércikkyszerű bevezetőit: „Miért kell magyarázkodnia annak, aki egyértelműen jó szándékkal gondolkodik, és miért talál *termő talajra a gyom?*”; „Mert lehet *párbajozni* elegánsan, a kódex szerint, és lehet a kocsmában *verekedni*. Lehet, hogy az előbbi halálos kimenetelű, az utóbbinál csak valakinek az orra törik be, de számomra mindenképpen a *párbaj* a rokonszenvesebb.” Ez a

módszer sem kifogásolható, bár nyilván nem mindenkinek tetszik. De lehet-e ízlésbeli dolgokban mindenkinek a kedvére tenni? Arra azonban ügyelniük kell az ékes szavú műsorvezetőknek (és persze a többi munkatársnak is), hogy a képszerűség, képletesség ne fulladjon képzavarba. Néhány nyelvi fordulat ugyanis legalábbis súrolta ennek határát: „Naponta olvasom, hogy ennek az embernek a politikai *pályája* már végképp *befellegzett*”; „Ez volt a húsvéti ünnepek talán *legnagyobb szelet vető* belpolitikai ügye”; „A jövő csak abból a múltból *hosszabbítható meg*, amit ők [ti. a XX. század klasszikus magyar írói] megírtak.”

Az újabb gyűjtés során is talákoztam nyelvi képekkel, bár számuk tovább csökkent a kilencvenes évek elejéhez képest. A tévéhíradó egyik főcíme, az *Aranytartalék* arra utal, hogy nagy mennyiségű földgázt találtak Hajdú-Bihar megyében. Ez a metafora akkor lett volna igazi megújított köznyelvi kép, ha az Alföldön nem földgázt, hanem aranyat találtak volna. De éadjuk be ennyivel is!

A műsorvezetők szívesen folyamodnak ismert mondásokhoz, szállóigékhez, sőt szépirodalmi idézetekhez is. Ez utóbbiak eredeti kontextusukból kiemelve az új, alkalmi kontextusban groteszk, ironikus felhangot kaphatnak. Ilyen volt pl. az, amikor a tévéhíradó műsorvezetője József Attila Altatóját idézte abból az alkalomból, hogy egy kamion áttörte egy hatéves kislány hálószobájának falát, de a gyermek nem sérült meg, mert a hatalmas jármű néhány centiméternyire az ágyától megállt: „*Álmában csönget egy picit...*” A hatást csak fokozta a szándékos képzavar (minthogy sem a kamion, sem a gyermek nem szokott csöngetni).

IV. A riporterek beszéde

A hírműsorok hivatásos közreműködőinek nyelvhasználata minden tekintetben példa és minta a nagyközönség számára, de különösen az az ún. nyelvi illetan körébe vágó jelenségek terén: hogyan köszönti a műsorvezető a nézőket, hogyan szólítja meg a riportert a riportalanyt, tegeződik-e vele vagy sem – mindez erősen befolyásolja a nézők ízlését, nyelvi viselkedését.³³

A nyelvi udvariasság, ahogy a magánéletben, a képernyőn is a köszönéssel kezdődik. Ezzel általában nincs is semmi baj (nem marad el, s többnyire meg is felel a műfaj követelményeinek). De szóvá kell tennünk a műsorvezetők némelyikének azt a modoros szokását, hogy a néző köszöntését a tartalmas (vagy annak szánt) bevezető mondat utánra hagyja. Íme egy régebbi példa a késleltetett köszönésre: „Sok minden történt itthon és külföldön. *Jó estét kívánok!*” Amikor ezt az adatot 1991-ben feljegyeztem, azt hittem,

³³ Vö. Deme László – Grétsy László – Wacha Imre (szerk.): *Nyelvi illetan*. Szemim-pex Kiadó, Bp. 1999.

hogy egy kiveszőben levő modorosság egyik utolsó példányára bukkantam rá. Optimizmusom azonban korainak bizonyult, mert a köszönés késleltetése azóta sem ment ki a divatból. Pl. a mindennap jelentkező Este című interjú egyik műsorvezetője következetesen így kezdi beharangozóját az esti híradó végén: „Megszületett a döntés: közalkalmazottak ezreinek mennie kell. *Jó estét kívánok!* Kiket és hogyan érint a leépítés, és mit jelent mindez a mi adóforintjainkra nézve?”; „Harc az igazságért, de kinél az igazság? *Jó estét kívánok!* Kormány kontra ellenzék és rendőrség kontra ügyészség a bróker-ügyben”; stb. Az interjú várható tartalmát felvázoló mondatok közé szervesen illeszkedik a köszönés, s ez valósággal komikus hatást kelt. Szerencsére „váltótársa”, a másik műsorvezető egyelőre tiszteletben tartja a köszönés és a beharangozó szöveg természetes sorrendjét: „*Jó estét kívánok!* Átalakul az autópiaç”; stb. Reménykedjünk, hogy idővel mind a ketten így fogják mondani!

Egy másik örökzöld kérdés: tegezhetik-e egymást nyilvánosan is azok, akik a magánéletben, illetve a közös munka révén pertu viszonyban vannak egymással? Akármilyen jól jönne is, erre nem adható általános érvényű recept. Ebben mindenkor a nyelvi ízlésre, az érintettek stílusérzékére kell bízni a döntést. Én általában ellene vagyok a magánemberi tegeződés közhírré tételének, de már 1991-ben sem zavart az, hogy A Hét felelős szerkesztője élő adásban keresztnevéen szólította az aznapi Híradó műsorvezetőjét, aki – rutinos tévéshez illő lélekjelenléttel – ugyanebben a tónusban válaszolt: „Nem tudom, mit emelsz ki, *Ákos*, a mai napból” – „Köszönöm szépen, *Pista*, én is köszöntöm a nézőket, jó estét kívánok!” Ez a kis bizalmaskodás, fraternizálás egyébként megmaradt egyszeri színfoltnak, s ez nem is baj, mert másoknak, máskor nem állt volna ilyen jól.³⁴

Hasonlóképpen megfontolandó, hogy a riporter tetszikezze-e a riportalanyt: „*Tessék mondani*, valóban ez egyszerűnek látszik, akkor mégis mért megy ez oly nehezen minálunk?” A *tessék mondani* mint udvarias megszólítás valójában nem kifogásolható, de inkább csak akkor hat természetesen, ha a megszólított láthatóan idősebb a kérdezőnél, ill. ha férfi szólít meg hölgyet. Az idézett mondatot azonban nő mondta egy vele egykorú másik nőnek (a kérdés további pongyolaságaitól most tekintsünk el!).

³⁴ Azt, hogy még napjainkban is mekkora bizonytalanság, következtelenség tapasztalható a tegezés, ill. a magázás alkalmazásában, szemléltesse egy párbeszéd az MTV Híradó 2004. február 24-i adásából: Pálfy István műsorvezető: Az egyeztetés helyszínén várja a kiszivárgó információkat R. Bakonyi Ágnes. *Szervusz, jó estét! Mit tudsz, mik a legfrissebbek?* – R. Bakonyi Ágnes tudósító: *Jó estét kívánok!* Hát meg tudom erősíteni, amit *mondta*. Még mindig zárt ajtók mögött tartanak a tárgyalások.

Mindezekben bizonyára lehetne (és kellene is) vitatkozni, hiszen a nyelvi illemszabályok napjainkban éppúgy átalakulóban vannak, mint életünk más körülményei. A harmincon aluliak a magánérintkezésben gyakorlatilag egysegesen tegeződnek, még akkor is, ha nincs közöttük személyes ismeretség. A fiatal férfi vevő pl. *szia*-val köszönti a vele egykorú eladólányt, s annak esze ágában sincs megsértődni. Sőt talán azon sértődne meg, ha az ifjú *kezet csókolom*-mal vagy *jó napot kívánok*-kal köszönné neki, ezzel – akaratlanul is – öregítve őt. Ezek a változások előbb-utóbb éreztetni fogják hatásukat a közszolgálati hírműsorokban is (a kereskedelmi tévékben már éreztetik is).

Végül hadd vessek fel egy kényesnek (vagy inkább kényelmetlennek?) látszó kérdést: szabad-e a riporternek úgy kérdeznie, hogy kérdésére már annak elhangzása előtt lényegében ő maga megadja a választ, a saját szája íze szerinti választ? Tehát hogy előbb állít, s csak azután kérdez?

Erre a kissé szónoki jellegű kérdésemre az MTV munkatársai bizonyára nemleges választ adnának. Pedig olykor ők is alkalmazzák az imént leírt kérdezői technikát. Pl. a riporter „könnyű, magas labdát” ad fel a nyilatkozónak, aki azt, persze, látványosan le is üti: „A Szabad Demokraták Szövetségének ez a kezdeményezése voltaképpen *megállította a törvénykezést*” – ezt követi a tulajdonképpeni kérdés a riportalanyhoz: „Mi az Ön véleménye erről?” – s a válasz: „Kissé meghökkentünk attól, hogy [az SZDSZ] *megállította a parlamenti törvénykezési folyamatokat*.” Nem akarom ezzel azt állítani, hogy a riporter a szájába adta a választ a nyilatkozónak, bár feltűnő, hogy még a szóhasználat is azonos!

Egy másik interjúban az lehetett a célja az „erős” kezdésnek, hogy a riportalanyokat kizökkentse várható óvatos semmitmondásukból: „A Kiszegapártban továbbra is egymást sározzák. Lassan hitelét veszti ez a nagy múltú történelmi párt.” Sikerült is vele elérni, hogy a nyilatkozók is sarkosan, kertelés nélkül fejtsék ki nézeteiket. Nekem mégsem tetszett ez a fajta „rámenős” interjúkészítési stratégia.

Miként az sem, hogy a tévéhíradó munkatársa egy IKV-riportban³⁵ alig engedte szóhoz jutni az egyik riportalanyt (nyilván, hogy ne tudjon mellébeszélni). Az effajta riporter türelmetlenség megfigyeléseim szerint fordítottan arányos a meginterjúvolt személy társadalmi rangjával, befolyásával: minisztereknek nem szoktak a szavukba vágni, pedig néha ők sem térnek rá nyomban a lényegre. (Ehhez egy kiegészítés 2004-ből: ma már nem így van, mert legutóbb a türelmetlenkedő interjúkészítő magának a miniszterelnöknek

³⁵ A fiatalabb olvasók kedvéért: az IKV, azaz a [Fővárosi] Ingatlankezelő Vállalat a tanácsi bérlakásokat inkább csak „kezelő”, mintsem rendben tartó, sokat bíralt állami vállalat volt.

is több ízben a szavába vágott. Ekkora tehát a fejlődés tizenhárom év alatt – ha ez fejlődésnek nevezhető.)

A riporter határozottság olykor túlmegy a kívánatos mértéken. Pl. a műsorvezető – még az egykori Hétben – oly módon emlékeztetett egy német és egy roma politikust az egykori magyarországi németiség vétkeire, ill. a cigányság bűnözési statisztikájára, ami vitaellenfelek között talán megengedhető (ebben sem vagyok biztos), interjúban azonban szokatlan, s nem is kellene meghonosítani. (Tizenhárom év múltán jelenthetem: meghonosodott!)

V. A riportalanyok beszéde

Bár a hírműsorok nyelvi színvonalát elsősorban a hivatásos közreműködők teljesítménye határozza meg, hozzátartozik az összképhez a riportalanyok, a műsorban megszólaltatott amatőr és profi nyilatkozók beszéde, beszédmódja is. (Profí nyilatkozón olyan riportalanyt értek, akinek valójában hivatása [volna] a szabatos, formás beszéd.)

Akármilyen szórakoztató lenne is felsorakoztatni a gyűjtés során följegyzett szótévesztéseket, nyelvi és stiláris baklövéseket, ettől eltekintek, mert az ilyenekből – alkalmi melléfogások lévén – semmi más tanulságot nem lehet levonni, mint azt a lapos bölcsességet, hogy előbb gondolkozzunk, s csak azután beszéljünk.

Mutatóba mégis idézek kettőt: „A két gyerek egy heverőn alszik, szóval egymás mellett, és *kétnemű* gyerekek” (az állástalan gépkocsivezető panaszában nem *kétnemű*, azaz hermafrodita, hanem *különböző nemű* gyermekekről volt szó); „Ezekbe az autóbuszokba egy lényegesen korszerűbb motor kerül beépítésre, amely minden *környezetszennyezési előírásnak* megfelel” (ezt egy nagyvállalat vezérigazgatója mondta; a *környezetszennyezési előírás* alighanem a *környezetvédelmi előírás* és a *környezetszennyezési bírság* kifejezések elemeiből vegyült össze).

Az ilyen típusú, gyakorlatilag elkerülhetetlen bakikat nem róhatjuk s természetesen nem is rójuk a műsorkészítők terhére. Az ilyeneket egyébként is kockázatos, különösen élő adásban, kijavítani, mert megzavarhatjuk vele a nyilatkozót.

E helyett befejezésül két olyan ellentétes nyelvi változási tendencia néhány példáját mutatom be, amely a riportalanyok beszédében is jól nyomon követhető: a finomkodás, illetve a stiláris fellazulás, sőt eldurvulás példáit.

A finomkodás többek között abban nyilvánul meg, hogy egy rövidebb és egy hosszabb alakváltozat közül következetesen a hosszabbat választják: *egyébiránt* (nem pedig *egyébként*), *igazándiból* (nem pedig *igazában* vagy *igazából*), *eleddig*, *eladdig* (nem pedig *eddig*, *addig*) stb. A retorikában

adjekciós (bővítő, hozzátoldó) alakzatoknak nevezik az ilyeneket.³⁶ A hosszabb szóalakokhoz az ünnepélyesség, választékosság, megfontoltság stb. képzete társul, talán ezért kedvelik őket a hivatalból (és hivatalosan) nyilatkozók. De ha túlzásokba esnek, a következmény: a modorosság.

Ritkább, de szintén előfordul a hírműsorokban is ennek ellentéte, a de-trakciós (elhagyásos) alakzat³⁷, pl. *eztán* (nem pedig *ezután*).

A finomkodás olykor túlhelyesbítésre (hiperkorrekt alakok használatára) vezet.³⁸ A következő mondatot pl. a Nemzeti Bank elnökétől hallhattuk: „Nem avatkozunk be a pénzügyi piac működésében.”

Nem nyelvtani, hanem „csupán” stilisztikai kifogásunk lehet azokkal a mondatokkal szemben, melyek finomkodó (egyszersmind hivalkodó) divatszavakat tartalmaznak. Ilyen divatszó napjainkban a *mentén* névutó átvitt értelemben: „Azt követeljük – mondta a tévéhíradóban a Magyar Orvosi Kamara szóvivője –, hogy a magyar politikai élet reprezentánsai üljenek egy asztalhoz, és rajzolják meg azt a koncepciót, amelynek *mentén* az egészségügyben tisztelettel kitartó kollégáink látják a jövőjüket, és itt akarnak maradni.” A mondat egyéb stilisztikai érdekességeit (*reprezentánsok, a koncepció megrajzolása, tisztelettel kitartó kollégák*) most nem elemezzük, bár megérdemelnék!

Az ellenkező irányban ható nyelvi változási tendencia a stiláris fellazulás. Ennek tüneteire már az 1992. októberi budapesti nyelvművelő konferencián felhívtam a figyelmet (*jó buli, muszki, lerobbant, macerás* – mindez olyan közlési helyzetben és szövegkörnyezetben hangzott el, amely kizárólag a választékos stílusrétegbe tartozó kifejezések alkalmazását engedte volna meg a nyilatkozónak).³⁹ Azóta is figyelem és gyűjtöm ennek a tendenciának a megnyilvánulásait. A rádióban az egyébként igen komoly hangvételű lakás-hitel-hirdetés ezzel a szlogennel próbál megnyugtatni: *Nincs macera!* A bulvársajtó szalagcímeiben szinte nem is fordul elő az *elbocsát, utcára tesz, felmond neki* stb., hanem csupán a *kirúg*. Már az egyetemista lányok beszédében is kezd beszédültelékké válni a közösülésre biztató két szótagos trágárság.

De térjünk vissza a hírműsorok nyelvéhez! Az utolsó fél évben a következő példákat jegyeztem fel: „*Brahiból* nyújtottak be módosító indítványo-

³⁶ Szabó G. Zoltán – Szörényi László: *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 133–143, 186–191. (2. kiadása: Helikon, Bp. 1997.)

³⁷ Uo. 144–147, 191–192.

³⁸ A túlhelyesbítés fogalmára és típusaira l. Zimányi Árpád: *A túlhelyesbítés mai nyelvhasználatunkban*. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp. 2003. 350–354.

³⁹ Kemény Gábor: *Normaváltás közben*. *Magyar Nyelvőr* 1993/4: 416–417.

kat” [az ellenzékiek a költségvetéshez]; „A következő projekt, ahol bizonyosan bekövetkezik a *bukta*, a...”; „Annyi energiát, munkát, pénzt *belefeccöltünk* ebbe a vállalkozásba, hogy...” Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az idézett nyilatkozatok hangvételelől a kiemelt szón kívül teljességgel távol állt bárminő könnyedség vagy humorosság. Így vagy azt kell hinnünk, hogy a nyilatkozó már nem érzi ezeknek a szavaknak a szlenges voltát, vagy azt, hogy tudatosan próbálta oldani a feszültséget ezekkel az elemekkel. Természetesen az utóbbi a jobbik eset, de engem még ekkor is zavar a *projekt* és a *bukta* együtt. Ennek elviseléséhez már posztmodern ízlésre van szükség!